

מחווון לשאלון בהיסטוריה, לעולים חדשים, מס' 022272, חורף תש"ף

הנחיות כלליות:

- * ההנחיות למעריכים במחווון זה מיועדות לבחינה במועד זה בלבד.
- * שינויים יימסרו בתדריכים בעל פה ובשיחות הכוונה עם המעריכים הבכירים.
- * במחווון לא הובאו כל האפשרויות לתשובה נכונה, אלא רק מבחר תשובות. אם תלמיד משיב תשובה שאינה במחווון ואינה מוכרת למעריך, על המעריך לבדוק בספרים ולהתייעץ לפי הצורך עם מעריך בכיר. כל זאת כדי להבטיח שעבור תשובות נכונות יינתן ניקוד הולם.
- * המחווון נועד בעיקר לשם קביעת מסגרת בנוגע למספר הרכיבים הנדרש בכל סעיף כדי לתת לתלמיד את מלוא הנקודות (כמובן על פי טיב התשובה).
- * בכל סעיף יש להקפיד על ניקוד על פי ההנחיות בכתב ועל פי ההנחיות שיימסרו בתדריכים ובבדיקה במרב"ד.
- * אם תלמיד מילא את כל המטלות הנדרשות אך לא הפריד בין מטלות שונות, כפי שנדרש בשאלה, יש לקבל את התשובה, ואין להפחית נקודות.
- * ההנחיות במחווון מנוסחות בלשון זכר, ומכוונות למעריכים ולמעריכות כאחד.

ספרי הלימוד המאושרים: (הספרים מסודרים על פי א"ב של שמות הוצאות הספרים)

1. י' משעול, **נאציזם מלחמה ושואה**, היי סקול, 2014 (להלן היי סקול).
2. מ' בר הלל, ש' ענבר, **נאציזם ושואה**, לילך, 2010 (להלן לילך).
3. ק' אביאלי-טביביאן, **מסעות בזמן — משלום למלחמה ולשואה**, מט"ח, 2009 (להלן מט"ח).
4. א' נווה, נ' ורד, ד' שחר, **טוטליטריות ושואה**, רכס, 2009 (להלן רכס).
5. י' גוטמן, **טוטליטריות ושואה**, מרכז זלמן שזר, 2009 (להלן שזר).

המשטר הטוטליטרי, הנאציזם, מלחמת העולם השנייה והשואה

יש לענות על שתיים מן השאלות 1-4.

1. עליית הנאצים לשלטון, מדיניות החוץ של גרמניה

א. גורמים שהובילו לעליית הנאצים לשלטון בגרמניה:

- תוצאות מלחמת העולם הראשונה — התנאים המשפילים שחווה ורסאי קבע לגרמניה, מיתוס "הסכין בגב" ותחושת העוול של העם הגרמני יצרו את התנאים לצמיחה של תנועות לאומיות פוליטיות שהבטיחו להסיר את "חרפת ורסאי".
- המשטר הדמוקרטי של רפובליקת ויימאר היה מזוהה עם הכניעה לתנאים המשפילים של חוזה ורסאי.
- ערכי הדמוקרטיה לא היו מושרשים בעם הגרמני.
- שכבות חברתיות מרכזיות בעם לא תמכו במשטר הדמוקרטי של הרפובליקה (חוגי צבא, אצולת קרקעות, אנשי כנסייה, אליטות אינטלקטואליות) וקבוצות מימין ומשמאל עוררו מהומות וגרמו לתסיסה כדי להפיל את המשטר.
- המשבר הכלכלי המתמשך, האבטלה הגדולה בעקבותיו וכישלונו של השלטון לפתור את המשבר עוררו כמיהה למנהיגות חזקה, שתחלץ את גרמניה מן המשבר.
- המפלגה הנאצית הצטיירה כחלופה סבירה לשלטון בגלל הפחד מפני התחזקות הקומוניסטים והחשש מהשתלטותם. חולשת המערכת הפוליטית: משבר פוליטי מתמשך (שנבע מכישלונן של הממשלות להתמודד עם המשבר הכלכלי ומפיצול רב בין המפלגות) ואופוזיציה חלשה מול המפלגה הנאצית (מפלגות שמאל שאינן מלוכדות ומפלגות מרכז הססניות).
- המפלגה הנאצית הייתה מאורגנת היטב: בעלת מנגנון תעמולה משוכלל, יחידות להפעלת כוח (כוחות ס"א), תנועות נוער, ארגון מורים, ארגון נשים, ארגון "חזית העבודה".
- נוכחות בולטת של המפלגה הנאצית: הנאצים יזמו פעילות ראוותנית ברחוב, יצרו פרובוקציות בכינוסים של מפלגות אחרות.
- פעילויות חוזרות ונשנות של חברי המפלגה הנאצית ברייכסטאג שביזו את הדמוקרטיה ולא זכו לתגובה (הופעה במדים של המפלגה הנאצית בישיבות, הצדעה במועל יד, יציאה מאולם הרייכסטאג בצעידה צבאית נאצית ועוד).
- כאשר התחזקה התמיכה במפלגה הנאצית, סירב היטלר להצטרף לממשלה קואליציונית אלא אם כן תובטח לו משרת הקנצלר.

ב. מטרות של מדיניות החוץ של היטלר בשנים 1933-1938:

- לבטל את חוזה ורסאי.
- להחזיר לרייך שטחים שבהם חיו גרמנים רבים ולאחד את כל הגרמנים תחת רייך אחד.
- לממש את האידאולוגיה הנאצית של "מרחב מחיה".
- לחזק את המעמד של גרמניה.
- להשיג הישגים טריטוריאליים בלי לסבך את גרמניה במלחמה לפני שהיא מוכנה לכך.

צעדים שעשה כדי לקדם את המטרות:

- פרישה מחבר הלאומים ומן הוועדה לפירוק נשק (1933); הסכם אי-התקפה עם פולין (1934); הקמת צבא גדול וחיומש מואץ בניגוד להגבלות בחוזה ורסאי; חתימה על הסכם ימי עם בריטניה (1935); פלישה לחבל הריין המפורז (1936); יצירת ציר רומא-ברלין (1936); "הברית נגד הקומוניזם" (1936); התערבות במלחמת האזרחים בספרד (1937); סיפוח אוסטריה (1938); השתלטות על חבל הסודטים (1938).
- בספרי הלימוד: היי סקול, עמ' 133-145; לילך, עמ' 155-166; מט"ח, עמ' 138-149; רכס, עמ' 155-170; שזר, עמ' 142-150.

2. "הסדר החדש"

א. רעיון "הסדר החדש" שרצו הנאצים להגשים באירופה:

- סדר חברתי-כלכלי-מדיני על בסיס עקרונות האידאולוגיה הנאצית, שנועד להחליף את הסדר הקיים.
- מיון עמים לפי קריטריונים של תורת הגזע הנאצית ודירוגם: גזע האדונים — הארים; עמים הקרובים לגזע הארי; גזעים נחותים (הסלבים) שצריכים לשרת את הארים ואת הגזעים הקרובים להם.
- לצוענים וליהודים אין זכות קיום ב"סדר החדש".
- במסגרת "הסדר החדש" יש להבטיח "מרחב מחיה" לגזע הארי על חשבון גזעים אחרים, ולנצל לצורכי הרייך השלישי עמים שדורגו נחותים.
- בספרי הלימוד: היי סקול, עמ' 67, 173; לילך, עמ' 111, 181; מט"ח, עמ' 186; רכס, עמ' 108-109, 185; שזר, עמ' 99, 218-219.

ב. צעדים שעשו הנאצים כדי לקדם את "הסדר החדש":

כלפי האוכלוסייה הלא-יהודית

- העברה בכפייה של אוכלוסיות שונות (לפי קריטריונים לאומיים גזעניים) כדי לאפשר יישוב של גרמנים במקומן וכדי להבטיח "מרחב מחיה" לגזע הארי.
- כיבוש אירופה וניצול שטחי הכיבוש, ובעיקר שטחים שחיו בהם עמים שבתחתית המדרג הגזעי על פי האידאולוגיה הנאצית:
  - * העברת מזון, מוצרי תעשייה וחומרי גלם מן הארצות הכבושות לגרמניה.
  - * הקמת מחנות עבודה והעסקת עובדי כפייה באזורים הכבושים.
  - * העברה המונית של עובדי כפייה מאזורי הכיבוש לגרמניה, כדי לפתור בעיות כלכלה ותעסוקה ולסייע בכך למאמץ המלחמתי.
- מבצע "המתת חסד" בגרמניה כדי "לטהר" ו"להשביח" את הגזע הארי.
- פגיעה בשכבות האינטליגנציה בעמים הסלביים: רצח חלק מהם ומאסרם של אחרים ושילוחם למחנות ריכוז; סגירת אוניברסיטאות וגימנסיות; פגיעה באומנות ובתרבות; נטרול הגזעים "הנחותים" שמיועדים לשרת את הגזע "הארי".
- רצח הצוענים — לצוענים אין זכות קיום ב"סדר החדש".

כלפי היהודים

- ביצוע "הפתרון הסופי" (הצעדים השונים שננקטו: בורות הירי, ועידת ואנזה, מחנות השמדה, צעדת המוות).
- בספרי הלימוד: היי סקול, עמ' 174-176, 229-244, 295-296; לילך, עמ' 181-183, 227-245, 336-337; מט"ח, עמ' 186, 214, 223-230, 242-243, 288; רכס, עמ' 185-188, 263-285; שזר, עמ' 218-219, 222-243, 256.

3. לוחמים יהודים, הצלת יהודים

א. סיבות להצטרפות של לוחמים יהודים לצבאות בעלות הברית במלחמת העולם השנייה:

- פטריוטיות, הזדהות עם המדינה שחיו בה.
- בארצות מסוימות חלה חובת גיוס על כל האזרחים.
- רצון לחזק את הגאווה של היהודים במדינות אלה.
- רצון להילחם באויב של העם היהודי — הנאצים; רצון לנקום בנאצים על מה שעוללו לאחיהם היהודים.
- יצירת קשר עם היהודים בארצות הכבושות, הצלתם ו/או סיוע ליהודים בארגון התקוממות נגד הנאצים.
- אצל היהודים שהצטרפו לבריגדה — רכישת ידע / אמצעים להקמת גרעין לצבא עברי.

דוגמה ללוחם יהודי בצבאות בעלות הברית:

יש לכתוב את שמו, את שם הצבא שהוא היה שייך אליו ולתאר את פועלו.
בספרי הלימוד: היי סקול, עמ' 274-277; לילך, עמ' 287-288; מט"ח, עמ' 258-259; רכס, עמ' 301-302; שזר, עמ' 286.

ב. הניסיון להציל יהודים במדינות:

דנמרק

דרך ההצלה: המחתרת הדנית, בעזרת שיתוף פעולה מצד פוליטיקאים, אנשי צבא, המשטרה הדנית וסטודנטים, אספה כלי שייט והעבירה דרך הים כ-8,000 יהודים דנים לשוודיה הניטרלית.
התנאים המיוחדים: הגרמנים ראו בדנים בני הגזע הארי; דנמרק נכבשה כבר בתחילת המלחמה והוקם בה משטר כיבוש נאצי אך המלוכה, הממשלה, הצבא והפרלמנט נשארו על כנם; שכנות למדינה ניטרלית — שוודיה.

בולגריה

דרך ההצלה: לחץ של חברי פרלמנט, ראשי הכנסייה ודעת הקהל למנוע את גירוש היהודים מבולגריה; גירוש יהודי סופיה לערי השדה שבהן נשארו עד להצטרפות בולגריה לבעלות הברית (בקיץ 1944).
התנאים המיוחדים: בולגריה הייתה בעלת ברית של גרמניה (החל ממרס 1941); המשטר נשאר על כנו (מלך וממשלה); מחצית מן היהודים חיו בעיר הבירה — סופיה; בקיץ 1944 הצטרפה בולגריה לבעלות הברית והכריזה מלחמה על גרמניה.

הונגריה

דרך ההצלה: עסקת "סחורה תמורת דם", רכבת ההצלה בתיווכו של קסטנר.
התנאים המיוחדים: הונגריה הייתה בעלת ברית של גרמניה; במרס 1944 כבשה גרמניה את הונגריה משום שהגרמנים חששו שהונגריה תעבור לצד בעלות הברית.
בספרי הלימוד: היי סקול, עמ' 302-307, 333-334; לילך, עמ' 303-309; מט"ח, 264-262, 275; רכס, עמ' 313-316; שזר, עמ' 342-345.

4. מלחמת העולם השנייה

א. סיבות להצלחה של צבא גרמניה בשנתיים הראשונות של המלחמה:

- חוזה ריבנטרופ-מולוטוב (23/8/1939) הבטיח שקט בחזית המזרחית ואפשר לגרמניה לכבוש את פולין ביתר קלות.
  - "המלחמה המדומה": צרפת ובריטניה נמנעו מלתקוף את גרמניה בחודשים הראשונים לאחר כיבוש פולין (עד שגרמניה תקפה בקיץ 1940 בחזית המערבית), על אף היותן במצב של מלחמה מוצהרת עם גרמניה.
  - עוצמתה הצבאית של גרמניה: צבא מצויד במיטב הנשק והטכנולוגיה באותו זמן, טקטיקה של "מלחמת בזק".
  - הניטרליות של ארצות הברית.
  - גורם ההפתעה בפלישה לכמה מן המדינות.
  - כיבוש מדינות קטנות שצבאן קטן ושלא השכילו ליצור ברית עם מדינות אחרות כדי להגן על עצמן.
- בספרי הלימוד: היי סקול, עמ' 160-164, 170; לילך, עמ' 170-175, 179-180; מט"ח, עמ' 178-182, 184; רכס, עמ' 173-177, 183; שזר, עמ' 156-160, 162.

ב. כיצד השפיעה הרחבת המלחמה לחזיתות נוספות בשנת 1941 על המשך המלחמה:

- בעקבות פלישת גרמניה לברית המועצות (ביוני 1941) לחמה גרמניה בשתי חזיתות מרכזיות.
- הצבא הגרמני חדר לעומק שטחי ברית המועצות ונתקל בקשיים לוגיסטיים ובתנאים הקשים של החורף הרוסי שעצרו את תנופתו.
- החזית בשטחי ברית המועצות הייתה ארוכה וריתקה כוחות גרמניים רבים שספגו אבדות כבדות, ובסופו של דבר הובילה למפלת גרמניה.
- בעקבות הצטרפות ארצות הברית למלחמה (בדצמבר 1941) התרחבה המלחמה למלחמה גלובלית, והתנהלה בכל האוקיינוסים ובכל היבשות.
- הצטרפות ארצות הברית למלחמה שינתה את מאזן הכוחות לטובת בעלות הברית: גידול ניכר בכוח אדם, בחימוש, מזון, חומרי גלם ותחמושת.

כיצד השפיעה הרחבת המלחמה על גורל היהודים באירופה:

- עם פלישת גרמניה לברית המועצות החל בשטחים שנכבשו ההרג ההמוני של יהודים על ידי הנאצים.
  - לאחר הצטרפות ארצות הברית למלחמה העניק היטלר אישור סופי למדיניות ההשמדה השיטתית של היהודים.
  - הכניסה של ברית המועצות ושל ארצות הברית למלחמה שינתה את מאזן הכוחות והביאה לתבוסת גרמניה ולהצלת היהודים שנותרו בשטחי אירופה ששחררו.
- בספרי הלימוד: היי סקול, עמ' 208-211, 219-220, 223-225, 324; לילך, עמ' 213-217, 222-226, 327;
מט"ח, עמ' 212-219, 284, 286, 288; רכס, עמ' 245-249, 253, 263, 265; שזר, עמ' 212-217, 220-222, 232.